

УДК 338.43:633.1

Світовий О.М.

*кандидат економічних наук, доцент
Уманського національного університету садівництва*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАЦІЇ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗПОДІЛІ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND OPERATION OF COOPERATION IN GRAIN PRODUCTION SUBCOMPLEX AND ITS ROLE IN THE FORMATION AND DISTRIBUTION OF VALUE ADDED

АНОТАЦІЯ

У статті аргументовано необхідність посилення ролі кооперації у зернопродуктовому підкомплексі як інструменту покращення дохідності усіх його елементів. Обґрунтовано доцільність залучення більшої кількості виробників зернової продукції та переробних підприємств до кооперативного руху для справедливого розподілу доданої вартості.

Ключові слова: ефективність виробництва, кооператив, зернопродуктовий підкомплекс, додана вартість, прибуток.

АННОТАЦИЯ

В статье аргументирована необходимость усиления роли кооперации в зернопродуктовом подкомплексе как инструмента улучшения доходности всех его элементов. Обоснована целесообразность привлечения большего количества производителей зерновой продукции и перерабатывающих предприятий к кооперативному движению для справедливого распределения добавленной стоимости.

Ключевые слова: эффективность производства, кооператив, зернопродуктовый подкомплекс, добавленная стоимость, прибыль.

ANNOTATION

The paper argues the need to strengthen the role of cooperatives in grain production subcomplex as a tool to improve the yield of all its elements. Expediency attracts more producers of grain production and processing facilities to the cooperative movement for fair distribution of value added.

Keywords: efficiency, cooperative, grain production subcomplex, value added, profit.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування підприємств та галузей зернопродуктового підкомплексу багато у чому залежить від способу формування економічних зв'язків всередині цієї структури. Питання збільшення виробництва зерна, якомога глибшої переробки сільськогосподарської продукції та її продажу кінцевому споживачеві як готового продукту в межах зернопродуктового підкомплексу й отримання максимальної доданої вартості мають велике значення. Для успішного вирішення цього питання потрібно враховувати усі без виключення чинники, які впливають на процес формування доданої вартості. Одним із таких чинників є кооперація. Тому тема статті є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку кооперативних відносин в аграрному секторі економіки досліджувалися у працях вітчизняних учених В.Я. Амбросова, В.В. Зіновчука, С.М. Кваши, Т.Г. Маренич, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука та ін. Проте питання ролі кооперації у формуванні доданої вартості у

зернопродуктовому підкомплексі мало вивчені і потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Головною метою цієї статті є подальше дослідження питання організації кооперативних відносин у зернопродуктовому підкомплексі з метою отримання більшої доданої вартості.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи стан справ у вітчизняному зерновиробництві, можна констатувати, що останніми роками переважну більшість зерна сільськогосподарські підприємства, у тому числі і фермерські господарства, реалізують за іншими каналами реалізації (2013 рік – 86,8%), тобто посередникам [1, с. 135]. Це свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства у даній частці продукції не контролюють подальше проходження її по ланцюгу переробки або наступного перепродажу та не беруть участь у розподілі створюваної тут доданої вартості. До того ж у господарствах населення виробництво зернових та зернобобових культур у 2013 році за даними державної служби статистики України склало 21,2 % загального обсягу по країні, а це значний відсоток [2, с. 89]. Частина цієї продукції також реалізується тим же посередникам, а не на переробку або кінцевим споживачам. Тобто, вітчизняні виробники зерна на цих оборудках втрачають значну частину прибутку.

У зарубіжних країнах відсутні такі посередницькі структури, тому, що виробники об'єднані в неприбуткові обслуговуючі кооперативи, які не тільки реалізують сільськогосподарську продукцію, але й забезпечують фермерів – свої членів: насінням, добривами, хімікатами та ін. [3, с. 85]. В нашій країні навіть Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, яка була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 року [4], скасована через два роки [5]. Тобто кооперативний рух в Україні не має можливості в повній мірі розвиватися, незважаючи на те, що усі форми власності в нашій країні мають рівні права.

Якщо проаналізувати динаміку наявності діючих сільськогосподарських підприємств за

Таблиця 1

**Кількість діючих сільськогосподарських підприємств
у сільському господарстві, станом на 1 липня 2014 року, од.**

Показник	2002 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. (+,-) до 2002 р.
Усього	61178	57877	56493	56133	55866	55858	91,3
Господарські товариства	9337	7900	7769	7757	8121	8295	88,8
Приватні підприємства	4116	4123	4243	4140	4183	4153	100,9
Виробничі кооперативи	2111	1521	952	905	856	810	38,4
Фермерські господарства	43042	42447	41726	41488	40732	40856	94,9
Державні підприємства	570	386	322	311	294	278	48,8
Підприємства інших форм господарювання	2002	1500	1481	1532	1680	1466	73,2

Джерело: [2, с. 51]

Таблиця 2

**Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських
підприємствах за організаційно-правовими формами господарювання в 2013 році, %**

Показник	Усього	у тому числі		
		продукція сільського господарства	продукція рослинництва	зернові та зернобобові культури
Державні	0,1	0,4	8,1	4,5
Недержавні	11,6	11,4	11,2	1,5
у тому числі: господарські товариства	11,0	10,5	9,2	0,0
приватні підприємства	14,3	14,3	17,1	6,2
виробничі кооперативи	3,6	3,5	13,7	4,2
інші	14,5	15,3	8,7	-0,9

Джерело: [2, с. 62]

Таблиця 3

**Кількість сільськогосподарських обслуговуючих
кооперативів в Україні за видами, станом на 01.04.2014 р.**

Показник	одиниць		Діючі кооперативи у відсотках до зареєстрованих
	зареєстровані	діючі	
Всього	1027	666	64,8
у тому числі: переробні	44	27	61,4
заготівельно-збутові	296	206	69,6
постачальницькі	27	17	63,0
багатофункціональні	498	305	61,2
інші	162	101	62,3

Джерело: розраховано автором з використанням інформації [7].

формами власності у вітчизняному сільському господарстві, то можна констатувати, що за період 2002–2013 рр. кількість виробничих кооперативів зменшилося втричі (табл. 1).

Аналогічна динаміка складається також із кількістю державних сільськогосподарських підприємств. Водночас за досліджуваний період наявність приватних підприємств майже не змінилася. Деяко зменшилася кількість господарських товариств та фермерських господарств, але на тлі деякого зменшення загального показника, то це не є значним відхиленням.

З іншого боку, ефективність сільськогосподарського виробництва, особливо у рослинництві, у виробничих кооперативах тримає одну із кращих позицій серед підприємств різних форм власності. Те ж саме для даних підприємств можна сказати і про рівень рентабельності у зерновому господарстві (табл. 2).

Крім того, варто відзначити, що у 2013 році господарські товариства мали нульову рентабельність виробництва зернових і зернобобових культур, а в підприємствах інших форм господарювання, крім вищезазначених та державних

і приватних підприємств, зерновиробництво було збитковим. Тобто, займаючи лише 1,5% у загальній структурі сільськогосподарських підприємств, виробничі кооперативи позиціонують хорошою прибутковістю.

Розглянемо діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Згідно із законодавством України, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів – виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті отримання прибутку, і є неприбутковими організаціями [6]. Але діяльність таких кооперативів в Україні бажає бути кращою (табл. 3). Майже третина з них є недіючими, і це, з іншого боку, може розглядатися як потужний резерв щодо їх розвитку.

Серед діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів майже половина – це багатифункціональні, друге місце за кількістю займають заготівельно-збутові, а найменше – переробні та постачальницькі кооперативи. М.Й. Малік вважає, що недоліками діяльності значної частини сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є комерціалізація їхньої діяльності, недотримання інших кооперативних принципів у внутрішньогосподарських відносинах [8, с. 80]. Спеціалісти в галузі виробництва та інфраструктури аграрного ринку, такі як І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко, впевнені, що сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію варто розглядати у першу чергу як механізм самоорганізації сільських товаровиробників, механізм захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та економічної залежності від них [9, с. 10-11].

Ми також поділяємо думку П.І. Гайдуцького, який стверджує, що виробники сільськогосподарської продукції, залежні від попиту тих, хто має сильну переробну промисловість, і від темпів їхнього зростання. Якщо останні потерпають від кризи, вважає вчений, то перші стають заручниками низьких цін, доходів та темпів розвитку [10, с. 45]. Тому, на нашу думку, важливе значення має укріплення економічних зв'язків між підприємствами зернопродуктового підкомплексу, у тому числі кооперативних відносин.

Для отримання більшої доданої вартості у даному підкомплексі АПК важливо залучати якомога більше підприємств, особистих селянських господарств та господарств населення у процеси як вертикальної кооперації, так і кооперування виробництва (горизонтальної кооперації) (рис. 1).

В Економічній енциклопедії зазначено, що кооперування виробництва – це форма техніко-економічних зв'язків підприємств, які спеціалізуються на виготовленні окремого товару. Вертикальна кооперація в цьому виданні визначається як форма взаємозв'язків сільськогосподарських підприємств і підприємств інших галузей народного господарства, зайнятих виробництвом сировини, її переробкою і транспортуванням, зберіганням, реалізацією готової продукції [11]. Із даних визначень слідує, що підприємства, залучені до таких видів кооперації, будуть ефективніше використовувати свої ресурси, вишукувати резерви зниження собівартості продукції, знаходити кращі канали реалізації цієї продукції, що у кінцевому рахунку призведе до зростання прибутку та доданої вартості. Ці твердження можна застосувати і до підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Тоді виникає питання, чому із розумінням переваг кооперації вона не розвивається, виробництво зерна має дуже низьку рентабельність, а переробні підприємства не нарощують своє виробництво? На нашу думку, це відбувається через неготовність підприємств різних форм власності та фізичних осіб, які задіяні у зерновому бізнесі, на даному етапі розвитку економічних відносин обійтися без посередницьких структур. Крім того, держава не надає достатньої фінансової та юридичної підтримки у створенні кооперативних об'єднань та не має цільової довгострокової програми розвитку кооперації. До того ж розвитку

Рис. 1. Схема взаємозв'язку вертикальної кооперації та кооперування виробництва у зернопродуктовому підкомплексі

кооперативних відносин стає на заваді недосконалість податкового законодавства у цій сфері діяльності. Удосконалення вищеназваних позицій дасть змогу краще розвивати кооперацію, у тому числі у зернопродуктовому підкомплексі, з метою справедливого розподілу створеної доданої вартості.

Висновки. Отже, на нашу думку, поєднання вертикальної та горизонтальної кооперації, а також створення й ефективне функціонування як виробничих, так і сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відкриє можливості для отримання максимальної величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К. – 2014. – 534 с.
2. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К. – 2014. – 390 с.
3. Кузняк Б.Я. Основні напрями підвищення продуктивності та прибутковості сільського господарства України / Б.Я. Кузняк // Економіка України. – 2014. – № 8(633). – С. 79-87.
4. Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року : Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-п>.
5. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-п>.
6. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 р. (у редакції Закону від 20.11.2012 № 5495-VI) / Верховна Рада України // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1997. – № 39. – Ст. 261.
7. Офіційний сайт міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/13884>.
8. Малік М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки країни / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 76-82.
9. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху : практичний посібник / І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко. – К. : ТОВ «ВП «Едельвейс», 2013. – 93 с.
10. Гайдуцький П.І. Структурні перекоси і ризики кризи в АПК / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 38-45.
11. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.